
ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ РОЗШУКУ ТА ПОВЕРНЕННЯ ВИКРАДЕНИХ АКТИВІВ В УКРАЇНУ

Мельнік Д.В.

*студент 1 курсу магістратури юридичного факультету
КНУ імені Тараса Шевченка*

Майже через два роки після Революції Гідності всесвітня анти-корупційна організація Transparency International визнала Віктора Януковича найбільшим корупціонером планети¹. Втрати Української

¹ Офіційний сайт Transparency International Ukraine – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/news/oficial/5705.html>

держави від діяльності колишнього Президента України, за деякими джерелами, сягають мільярди доларів¹. За даними Global Financial Integrity, в період з 2004 по 2013 рік з України було незаконно виведено 11, 676 млрд доларів².

У цьому контексті надзвичайно актуальною є діяльність з повернення викрадених активів в державну власність та заходи, спрямовані на вдосконалення даного процесу. Для Українського народу, разом із покаранням винуватої особи за вчинений злочин, важливим є «анулювання» наслідків злочину шляхом повернення викрадених активів до державного бюджету.

Окрім цього, чітко налагоджена відповідна процедура дозволить виконувати не лише компенсаційну, а й превентивну функцію. За умови стабільної та якісно вибудованої процедури розшуку і повернення активів особи декілька разів задумуються, чи вчиняти злочин із заволодіння активами держави – вони не зможуть бути впевненими, що ці активи не будуть знайдені.

Певні позитивні рухи у вдосконаленні даної процедури ми можемо побачити – наприклад, правоохоронним органам у розшуку активів буде допомагати нещодавно створене Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Проте, кінцевий результат даного процесу залишає бажати кращого – суми повернених коштів вираховуються лише декількома тисячами гривень³.

Тому треба шукати шляхи вдосконалення процедури розшуку й повернення активів для того, щоб повернути незаконно виведені активи.

Проблеми, які варто вирішити задля вдосконалення процесу повернення активів в Україну:

1. Недоліки спеціального досудового розслідування (in absentia).

Процедура спеціального досудового розслідування (in absentia) (далі – «заочне розслідування») дозволяє здійснювати досудове розслідування без участі підозрюваного.

¹ Сайт ТСН.ua – Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/sim-ya-yanukovicha-zavdala-ukrayini-zbitkiv-na-198-milyardiv-griven-lucenko-732948.html>

² Сайт Ліга.Фінанси – Режим доступу: <http://finance.liga.net/economics/2015/12/10/news/46138.htm>

³ Сайт ТСН.ua – Режим доступу: <https://tsn.ua/groshi/yak-hto-ichomu-galmuye-povernennya-vkradenih-sim-yeyu-yanukovicha-koshtiv-doderzhbyudzhetu-596052.html>

Проблема: заочне розслідування може здійснюватися лише щодо особи, яка має статус підозрюваного (особи, якій було повідомлено про підозру).

За загальним правилом, особі вручається письмове повідомлення про підозру (ст. 278 Кримінального процесуального кодексу (далі – «КПК України»))¹. Проте, ми розуміємо, що у відповідних категоріях справ особа часто встигає покинути Україну до моменту вручення їй повідомлення.

В разі не вручення письмового повідомлення про підозру таке повідомлення вручається у спосіб, передбачений для вручення повідомлень – належним підтвердженням отримання повістки про виклик або ознайомлення з її змістом є розпис особи про отримання повістки, відеозапис вручення повістки, інші дані, які підтверджують факт вручення або ознайомлення².

Якщо особа знаходиться за кордоном, то подібна процедура не може бути дотримана. В результаті, особу не буде належним чином повідомлено про підозру – це означатиме, що вона не набуває статусу підозрюваного. Це, в свою чергу, унеможливує здійснення заочного розслідування.

В рамках вирішення даної проблеми Верховна Рада України проголосувала та направила на підпис Президенту законопроект № 5610³.

Згідно з ним, у разі наявності інформації про перебування особи за межами України повістка такій особі надсилається за останнім відомим місцем її проживання чи перебування та обов'язково публікується в офіційних друкованих виданнях та на офіційному веб-сайті органу досудового розслідування. У такому випадку, особа вважається належним чином ознайомлена зі змістом повістки про виклик⁴.

Дана конструкція повинна вирішити проблему повідомлення про підозру особі, яка знаходиться за межами України. Однак залишається незрозумілим, який характер та об'єм інформації повинен бути наявним для можливості застосування вищенаведеної процедури для надсилання особі повістки.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України - Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88

² Там само.

³ Проект Закону № 5610 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження) – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60825

⁴ Там само.

2. Процесуальні затримки щодо арешту та інших обтяжень майна.

Експерти Центру протидії корупції пропонують дозволити накладати арешт на майно за умови достатньої доказової бази, що таке майно є предметом корупційного злочину або одержане внаслідок його вчинення та/або є доходами від нього, або це майно, в яке їх було повністю або частково перетворено. Такий арешт в рамках досудового розслідування повинен накладатися незалежно від належності такого майна підозрюваному або обвинувачуваному.

Також пропонується, щоб арешт на майно під час розслідування корупційних злочинів міг накладатися судом без попереднього попередження власника чи володільця цього майна. Останні повинні повідомлятися про факт накладення арешту негайно після прийняття судом рішення про арешт і отримувати право на оскарження такого рішення¹.

3. Проблеми інституту угод про визнання винуватості в кримінальному провадженні.

Конструкція абз. 1 ч. 4 ст. 469 КПК України загалом дозволяє Національному антикорупційному бюро України (далі – «НАБУ») та Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (далі – «САП») застосовувати гнучкий механізм угоди про визнання винуватості.

Проте, варто зупинитися на двох деталях:

а) НАБУ та САП можуть укласти угоду щодо особливо тяжкого злочину з особою лише за умови, якщо підозрюваний або обвинувачений викриють іншу особу у вчиненні злочину і відповідна інформація буде підтверджена доказами².

Ми вважаємо, що таке формулювання необґрунтовано звужує потенційну сферу застосування даної норми. Наприклад, детективи НАБУ встановили факт незаконного привласнення майна, довели, що особа здійснила відповідні незаконні дії. Проте, детективи не змогли знайти всю суму грошових коштів.

В такому випадку, було би логічно, щоб сторона обвинувачення могла мати змогу запропонувати обвинуваченій особі зменшення строку покарання в обмін на повернення особою всієї суми виведених коштів: держава повертає активи та засуджує винувату особу, особа - зменшує строк позбавлення волі;

¹ Тетяна Шевчук, Дар'я Каленюк «Повернення корупційних активів: чого бракує в Україні?». Аналітична записка (22.04.2015) – Режим доступу: <http://assetconf.antac.org.ua/konferentsiya-2015/prezentatsiyi-2015/> - с. 16

² Кримінальний процесуальний кодекс України - Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88

б) Друге речення ч. 3 ст. 469 КПК забороняє укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи¹.

Наприклад, уповноважена особа вчиняє дії, передбачені ст. 209 Кримінального кодексу України (далі – «КК України») – здійснює фінансову операцію з грошовими коштами, які були одержані внаслідок вчинення злочину, передбаченого ст. 191 КК України. Дана уповноважена особа може суттєво допомогти у розкритті злочину, передбаченого ст. 191 КК України: викрити іншу особу, вказати кінцеву особу, якій були переведені кошти, і т.д. – в обмін на зменшення розміру та строку покарання така особа може суттєво допомогти правоохоронним органам у поверненні викрадених активів.

Щодо визначення злочинів, при вчиненні яких можливо було би застосовувати інститут угоди про визнання винуватості, то ми пропонуємо застосування інституту угоди до злочинів, передбачених ст. ст. 209, 368 – 3 (особливо – щодо ч.ч. 3, 4), 368 – 4 (особливо – щодо ч.ч. 3, 4), 369, 369 – 2 КК України.

4. Проблема міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Сергій Коваленко у своїй статті зазначає, що «...відсутність договору про екстрадицію між державами є підставою для відмови в екстрадиції. Ті ж США кілька разів відмовляли Україні у видачі Павла Лазаренка через відсутність між зазначеними державами договору про екстрадицію»².

На нашу думку, тут можна вести мову не тільки про такі вузькоспеціалізовані договори, як договори про екстрадицію, а також про «загальні» міждержавні двосторонні договори у сфері надання взаємної допомоги у кримінальних справах. Наприклад, Україна не має такого договору зі Швейцарією, хоча, ми розуміємо, що у Швейцарії може знаходитися велика кількість незаконно виведених активів, які можуть бути повернені в Україну.

Відповідно, ми пропонуємо визначити перелік країн, у яких знаходиться найбільша кількість потенційно «злочинних» українських активів; наступним кроком повинно бути підписання з цими країнами

¹ Там само.

² Сергій Коваленко «Дослідження: повернення блудних грошей» - Режим доступу: <http://jurist.ua/?article/1101>

двосторонніх договорів у сфері надання взаємної допомоги у кримінальних справах.

Окрім цього, є ризик невиконання рішень українських судів за кордоном, принаймні через недотримання Україною принципу взаємності на підставі заборони виконання в Україні рішень судів іноземних держав *in absentia* (частина 7 статті 602 КПК України) та за умов направлення Україною запиту до держави за принципом взаємності, з якою немає договору про правову допомогу, як правило, це острівні офшорні юрисдикції¹.

5. Необхідність надання співробітникам НАБУ права на самостійне зняття інформації з каналів зв'язку.

Враховуючи, що досудове розслідування більшості кримінальних справ щодо розшуку активів буде здійснювати саме НАБУ, було би логічно, щоб даний орган мав відповідні повноваження – це сприятиме зменшенню ризиків витоку оперативної інформації, що негативно відображається на ході досудового розслідування; з іншого боку, це дозволить оперативніше здійснювати дану негласну слідчу (розшукову) дію, що, в свою чергу, дозволить завершувати досудове розслідування у більш короткий строк.

6. Необхідність декриміналізації ст. 370 КК України.

Надання та отримання неправомірної вигоди є невід'ємним атрибутом процесу незаконного виведення активів. Особи, які отримують неправомірну вигоду, розуміють, що той, хто пропонує їм неправомірну вигоду, гарантовано не є співробітником правоохоронних органів (бо інакше правоохоронець вчиняє злочин, який передбачає позбавлення волі строком до 7 років²). Це сприяє майже безперешкодному встановленню корупційних зв'язків між особами.

Декриміналізація ст. 370 КК України дозволить правоохоронним органам розірвати ті «довірчі відносини», які склалися. Особа банально не знатиме, чи їй неправомірну вигоду пропонує звичайна особа, чи – співробітник правоохоронного органу. Така «незацікавленість» осіб в отриманні та наданні неправомірної вигоди може суттєво ускладнити процес виведення активів.

7. Проблема банківської таємниці.

У жовтні 2014 року 51 країна світу підписали угоду, що передбачає щорічний автоматичний обмін даними про рахунки нерезидентів. Зо-

¹ Там само.

² Кримінальний кодекс України - Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131.

крема, дану угоду підписали всі країни ЄС, Турція, Австралія, Бермудські та Кайманові острови і т.д.¹.

Ми можемо з високою долею ймовірності припустити, що певна кількість активів знаходяться саме у країнах-підписантах даної угоди. Враховуючи це, Україні потрібно було би підписати відповідну угоду задля забезпечення доступу до баз даних вищезазначених країн, що спростило би процес пошуку викрадених активів.

8. Проблема довіри до українських органів державної влади.

Країни, які повертають активи корумпованих чиновників, хочуть бути впевнені, що ці активи знову не будуть вкрадені. На цих підставах відповідні держави можуть відмовляти Україні у поверненні коштів, посилаючись на відсутність суттєвих успіхів в боротьбі з корупцією в нашій державі.

Ми вважаємо за потрібне створити спеціальний Фонд, в який будуть направлятися всі активи, які були знайдені і повернені в Україну. Діяльність цього Фонду повинна бути повністю відкритою, щоб кожен бажаючий зміг відслідкувати рух коштів від цього Фонду до кінцевого користувача.

Також пропонуємо, щоб видатки з цього Фонду здійснювалися виключно на соціальну сферу, наприклад, на охорону здоров'я. Це буде додатковим стимулом для того, щоб держави охочіше повертали викрадені активи.

У висновках хочемо зазначити, що питання повернення активів з-за кордону є, з одного боку, складним та багатограним, з іншого – надзвичайно актуальним. Саме тому держава повинна вже робити певні кроки для того, щоб вдосконалити відповідний процес. Кроки, які ми пропонуємо, не є всеоб'ємними та достатніми для одномоментного переведення цього процесу на найвищий рівень. Проте, маємо надію, що запропоновані нами шляхи вдосконалення процесу повернення активів допоможуть вивести відповідну процедуру на якісно новий щабель розвитку.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. кафедри правосуддя юридичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка, член Науково-консультативної Ради при Верховному Суді України – Прилуцький Сергій Валентинович.

¹ Сайт Цензор.нет – Режим доступу: http://censor.net.ua/news/309499/soglashenie_ob_otmene_bankovskoyi_tayiny_podpisala_51_strana